บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การวิจารณ์วรรณกรรมเป็นงานเขียนประเภทหนึ่งที่ยอมรับกันว่ามีความสำคัญและมีบทบาทเป็นอันมากต่อการสร้างสรรค์และการศึกษาวรรณกรรม ในกลุ่มประเทศทางตะวันตกหลายประเทศซึ่งมีความก้าวหน้าทางวิชาการ ได้พัฒนาการวิจารณ์วรรณกรรมขึ้นเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งมีระเบียบวิธีและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาอย่างเป็นระบบ ในบางประเทศ เช่น ฝรั่งเศสถึงกับมีนักวิจารณ์บางกลุ่มให้ความสำคัญต่อการวิจารณ์วรรณกรรมว่าเป็นวรรณกรรมประเภทที่สอง (เจตนา นาควัชระ 2526 : 108) บางประเทศทางตะวันออก เช่น อินเดียก็ให้ความสำคัญต่อการวิจารณ์เป็นอย่างมาก โดยยกย่องว่าวรรณกรรมวิจารณ์เป็นพระเวทที่ 5 (Dewivede. 1969 : xv) จึงนับได้ว่าการวิจารณ์วรรณกรรมมีคุณค่าและความสำคัญในตัวเองเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับในประเทศไทยนั้นก็ได้มีการวิจารณ์วรรณกรรมมาเป็นเวลานานพอสมควร ทั้งยังได้นำศาสตร์ด้านการวิจารณ์ของตะวันตกเข้ามาศึกษาในสถาบันการศึกษาบางระดับ ตลอดจนมีการเผยแพร่ระเบียบวิธีและทฤษฎีการวิจารณ์ในกลุ่มผู้สนใจและผู้รู้ทางวรรณกรรมวิจารณ์ ซึ่งก็น่าจะมีผลให้การวิจารณ์ทวีขึ้นทั้งบทบาทและปริมาณ แต่อย่างไรก็ตามยังไม่ปรากฏว่ามีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังเกี่ยวกับปริมาณ ลักษณะและบทบาทของการวิจารณ์วรรณกรรมในเมืองไทยว่ามีมากน้อยเพียงใด อย่างไร ทั้ง ๆ ที่ต่างก็ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าการวิจารณ์นั้นมีความหมายและความสำคัญต่อวรรณกรรมเป็นอย่างมาก

บทบาทและความสำคัญของการวิจารณ์วรรณกรรมที่เห็นได้ชัด อาจแยกกล่าวได้สองประเด็น คือ

1. ผลกระทบต่อผู้อ่าน การวิจารณ์วรรณกรรมที่ดีสามารถช่วยให้ผู้อ่านตัดสินใจเลือกวรรณกรรมที่จะอ่านได้ กล่าวคือการวิจารณ์ช่วยชี้ให้เห็นคุณค่าสาระของวรรณกรรมแก่ผู้อ่าน

การวิจารณ์จึงช่วยเหลือผู้อ่านได้มาก ดังความเห็นของ เจือ สตะเวทิน ที่สรุปได้ว่า การวิจารณ์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความก้าวหน้าของวรรณกรรมและเป็นสื่อกลางสำหรับผู้อ่านและผู้เขียน คือเสนอแนะหนังสือของนักเขียนให้ผู้อ่านได้เห็นคุณค่าสาระ (เจือ สตะเวทิน 2518 : 8)

ผลกระทบของการวิจารณ์ที่มีต่อผู้อ่านอีกประการหนึ่งคือ ช่วยสร้างให้ผู้อ่านเกิดปัญญา ความคิด และประสบการณ์ในด้านวรรณกรรม ด้วยเหตุที่การวิจารณ์เป็นงานศิลป์ที่มีศาสตร์รองรับในการตีความหรือประเมินค่าวรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง นักวิจารณ์ต้องนำหลักวิชามาสนับสนุนหรืออธิบายอย่างกว้างขวาง ประโยชน์ที่ได้รับก็คือนอกจากจะทำให้ผู้อ่านได้ทราบรายละเอียดในตัววรรณกรรมแล้ว ยังช่วยให้มองเห็นทรรศนะหรือแนวคิดของผู้เขียนที่มีต่อสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์กับวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ ดังความเห็นของ เจตนา นาควัชระที่ว่า การวิจารณ์เป็นทางที่จะนำไปสู่ความรู้ ความจริงและสัจธรรม (เจตนา นาควัชระ 2526 : 96) และแม้ว่าในบางครั้งเมื่อได้อ่านบทวิจารณ์หรือรับฟังความคิดเห็นของนักวิจารณ์คนใดคนหนึ่ง ผู้อ่านอาจมีความเห็นขัดแย้งหรือคัดค้าน แต่การที่ไม่เห็นด้วยกับผู้วิจารณ์นั้นใช่ว่าจะเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์เสียทีเดียว เพราะความคิดเห็นขัดแย้งมักก่อให้เกิดความคิดใหม่ ๆ ดังที่วิทย์ ศิวะศริยานนท์ กล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างผู้อ่านกับนักวิจารณ์ว่า ความขัดแย้งนั้นจะกระตุ้นให้เกิดความคิดเฟื่องฟูได้มากขึ้น (วิทย์ ศิวะศริยานนท์ 2518 : 222) หรือกล่าวได้อีกทางหนึ่งว่าการวิจารณ์ช่วยสร้างประสบการณ์และเพิ่มพูนความรู้ในด้านวรรณกรรม ดังที่ ไลเบอร์แมน และฟอสเตอร์ ให้ความเห็นว่า ปฏิกิริยาตอบสนองจากการวิจารณ์ช่วยสร้างประสบการณ์ทางวรรณกรรมได้อย่างกว้างขวาง นักวิจารณ์เสนอความคิดเห็นของเขาไปยังผู้อ่านช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นว่าอะไรเป็นอะไรในงานเขียน และสิ่งนั้นมีอยู่อย่างไร นอกจากนี้ยังช่วยให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพสังคม ศีลธรรม หรือค่านิยมที่อาจปรากฏอยู่ด้วยว่าเป็นไปในลักษณะใด นักวิจารณ์ช่วยสร้างความเข้าใจและประสบการณ์เฉพาะต่อวรรณกรรม (Liberman and Foster. 1968 : 33)

2. ผลกระทบที่มีต่อผู้เขียน แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วจะดูเหมือนว่าการวิจารณ์ส่งผลกระทบต่อผู้เขียนในทางที่ไม่สู้จะดีนัก กล่าวคือนักเขียนไม่ค่อยพอใจหรือยอมรับงานวิจารณ์ที่ตำหนิติติงหรือชี้ข้อบกพร่องในงานของตน และมักมีปฏิกริยาตอบโต้อยู่เสมอ ดังเช่นนักเขียนเรื่องสั้นร่วมสมัยของไทยผู้หนึ่ง[1] แสดงความเห็นต่อการวิจารณ์วรรณกรรมว่า "โดยความเห็นส่วนตัวแล้วนักวิจารณ์บ้านเราทุกวันนี้ไม่ช่วยให้วงการหนังสือดีขึ้นเลย" (โลกหนังสือ 2521 : 22) แต่ก็มีนักเขียนอีกไม่น้อยเช่นกันที่ยอมรับว่าการวิจารณ์มีประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมมาก เช่น ความเห็นของ วินิตา ดิถียนต์ นักเขียนและนักแปลผู้มีชื่อเสียง ที่ว่า การวิจารณ์เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมี เพราะการเขียนต้องควบคู่ไปกับการวิจารณ์ (โลกหนังสือ 2521 : 26) ทั้งนี้ก็สอดคล้องกับความเห็นของรัญจวน อินทรกำแหง ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเขียนกับการวิจารณ์ว่า มีงานเขียนแต่ไม่มีงานวิจารณ์ก็เหมือนกับปลูกต้นไม้โดยไม่ใส่ปุ๋ย งานวิจารณ์ที่ดีจะช่วยส่งเสริมงานเขียนให้พัฒนางอกงามยิ่งขึ้น (รัญจวน อินทรกำแหง 2521 : 12)

ดังได้กล่าวมาแล้วอาจสรุปได้ว่า การวิจารณ์มีบทบาทต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมและเป็นสิ่งที่สัมพันธ์เกื้อกูลกันตลอดเวลา การศึกษาถึงลักษณะและความเป็นมาของการวิจารณ์วรรณกรรมในแต่ละชาติหรือแต่ละวงวรรณกรรมจึงเป็นเรื่องน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อกล่าวถึงการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยโดยเฉพาะในด้านความเป็นมานั้นยากที่จะระบุไว้แน่ชัดว่าเริ่มมีขึ้นแต่เมื่อใด ทั้งนี้เพราะขาดหลักฐานที่จะนำมายืนยันได้ สุขา ศาสตรี มีความเห็นต่อปัญหานี้ว่า แม้จะปรากฏว่ามีวรรณคดีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้วแต่การวิจารณ์วรรณคดีก็มิได้มีประวัติควบคู่กันมาด้วย ต่างกับการวิจารณ์วรรณคดีในตะวันตกที่มีความเก่าแก่เกือบจะเท่าการสร้างสรรค์วรรณคดี และยังได้รับความสนใจจากนักวิชาการมาโดยตลอด (สุขา ศาสตรี 2524 : 96)

ข้อคิดเห็นดังกล่าวนี้ดูเหมือนว่า สุขา ศาสตรี จะหมายถึงการวิจารณ์วรรณกรรมที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร และมีระเบียบแบบแผนหรือทฤษฎีรองรับ แต่ถ้าหมายถึงการวิจารณ์ในลักษณะของการแสดงความคิดเห็นต่อวรรณกรรมโดยทั่วไปตามหลักความจริงที่ว่าการวิจารณ์

เป็นธรรมชาติวิสัยอย่างหนึ่งของมนุษย์ ก็อาจกล่าวได้ว่าคนไทยน่าจะมีการวิจารณ์วรรณกรรมควบคู่มากับการสร้างสรรค์วรรณกรรมด้วยเช่นกัน ตัวอย่างที่พอจะนำมาสนับสนุนคำกล่าวนี้อาจเห็นได้จากวรรณคดีไทยหลายเรื่องจะปรากฏว่ามีการแสดงความคิดเห็นเชิงวิจารณ์ของกวีอยู่เสมอ คือกวีมักแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนในเชิงการประพันธ์ของตนเอง รวมทั้งกล่าวเปิดโอกาสให้ผู้มีความรู้ความสามารถเหนือกว่าติติงหรือแก้ไขได้ ดังเช่น วรรณคดีเรื่อง "ลิลิตยวนพ่าย" ผู้แต่งแสดงออกเชิงวิจารณ์ไว้ตอนหนึ่งว่า

ใช่แรงข้ารู้กล่าว	กลบท บอกพ่อ
กัลปเบญโญเยาว	ยิ่งผู้
จักแสดงพระยศเรื้อ	ถึงถ่วย ไส้แฮ
นักปราชญ์ใดเรืองรู้	เชี่ยวชาญฯ
ใดผิดเชอญช่วยรื้อ	รอนเสีย
ใดชอบกาลเชิญเกลา	กล่าวเข้า
พยงพระรพีเพงีย	สบสาธุ
จุ่งพรยศพระเจ้าเงื้อง	ร่อยกัลป์ฯ
	ไม่ปรากฏชื่อ

ในบางครั้งกวีอาจแสดงออกในเชิงประเมินค่าผลงานของตัวเอง แม้ว่าโดยแท้จริงแล้วการแสดงออกนี้อาจจะเนื่องมาจากความภาคภูมิใจในผลงาน แต่ก็มีลักษณะของการวิจารณ์อยู่ด้วยไม่ว่ากวีจะจงใจหรือไม่ก็ตาม ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องเดียวกันว่า

สารสยามภาคพร้อง	กลกานท นี้ฤๅ
คือคู่มาลาสวรรค	ช่อช้อย
เบญญาพิศาลแสดง	เดอมเกียรติ พระฤๅ
คือคู่ไหมแสร้งร้อย	กึ่งกลางฯ

เปนสร้อยโสภิตพ้น	อุปรมา
โสรมสรวงศิรชิรางค	เวี่ยไว้
จงคงคู่กัลปา	ยืนโยค
หายแผนดินฟ้าไหม้	อย่าหาย
	ไม่ปรากฏชื่อ

นอกจากลักษณะของการแสดงออกเชิงวิจารณ์ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ กุหลาบ มัลลิกะมาส ยังให้ข้อสังเกตว่า ในบ้านเมืองของเราแม้จะไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัดว่าได้มีการวิจารณ์วรรณคดีก็จริง แต่อาจอนุมานได้ว่าได้มีการศึกษาอบรมให้ผู้อ่านได้เข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของวรรณคดีควบคู่ไปกับการแต่งหนังสือมานานแล้ว (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 18) เพื่อเป็นการสนับสนุนความเห็นนี้ กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้ยกตัวอย่างประกอบว่า ลักษณะของการเรียนการสอนในสมัยก่อนที่มีการแต่งบทเรียนเป็นกาพย์กลอน เช่นบทสอนอ่านกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่ หรือตำราการแต่งฉันท์ บทกล่อมเด็ก บททำขวัญนาค เหล่านี้ล้วนมีส่วนในการส่งเสริมให้เกิดความซาบซึ้งและเข้าใจรสวรรณคดีอยู่ในชีวิตประจำวันของคนไทยมาโดยตลอด (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 18)

กุหลาบ มัลลิกะมาส ยังได้แสดงความเห็นอีกว่า หนังสือ "จินดามณี" ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นแบบเรียนเล่มแรกของไทยที่แต่งขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นมีเนื้อหาบางตอนที่ส่งเสริมการวิจารณ์และเริ่มสนใจในการวิจารณ์บ้างแล้ว เพราะมีการคัดเลือกตัวอย่างบทร้อยกรองที่เห็นว่าแต่งดีและไพเราะเพื่อยึดเป็นแบบฉบับในการแต่ง (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 18) ส่วนสุธา ศาสตรี มีความเห็นพ้องกันว่า "จินดามณี" เป็นหนังสือเล่มแรกของไทยที่พอจะกล่าวได้ว่าได้แสดงความสนใจในการกำหนดเกณฑ์ประเมินค่าวรรณกรรม แต่ก็ถือว่าเป็นคู่มือของผู้ผลิตวรรณกรรมมากกว่าสำหรับผู้อ่าน (สุธา ศาสตรี 2524 : 96)

ลักษณะของการแสดงความคิดเห็นเชิงวิจารณ์และประเมินค่าวรรณกรรมอีกแบบหนึ่งของไทยสมัยแรกเริ่ม คือการที่กษัตริย์บางพระองค์โปรดฯ ให้มีการประชุมกวีราชสำนักเพื่อแต่งและแก้ไขวรรณคดี ดังเช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เล่ากันว่ามีการประชุมกวีหน้าพระที่นั่งเป็นประจำ ในพระนิพนธ์ "ตำนานละครอิเหนา" ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ระบุถึงเหตุการณ์ตอนหนึ่งว่า (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2507 : 143)

> ในการที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเมื่อรัชกาลที่ 2 นั้น เล่ากันว่าทรงเลือกสรรเจ้านายและข้าราชการบริพารที่เป็นกวีชำนาญกลอนไว้สำหรับทรงปรึกษา กล่าวว่ามีจำนวนรวมเป็น 7 คนด้วยกัน คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์พระองค์ 1 เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีพระองค์ 1 นายภู่ทรงตั้งเป็นขุนสุนทรโวหาร (คือสุนทรภู่) คน 1 ...วิธีที่ทรงพระราชนิพนธ์นั้นเล่ากันว่า เรื่องตรงไหนที่จะไม่ทรงพระราชนิพนธ์เองก็พระราชทานให้กวีที่ปรึกษาเหล่านั้นรับตัดทอนไปแต่ง ตอนไหนทรงพระราชนิพนธ์แล้วก็ดี หรือกวีที่ได้รับแต่งแล้วนำมาถวายก็ดี เอามาอ่านหน้าพระที่นั่งในที่ประชุมกวีเหล่านั้นแก้ไขอีกชั้น 1

ลักษณะการประชุมกวีหน้าพระที่นั่งเพื่อแต่งและแก้ไขคำประพันธ์ในทำนองนี้ กุหลาบ มัลลิกะมาส เรียกว่า เป็นการวิจารณ์ในเชิงปฏิบัติ กระทำกันในวงแคบ ๆ คือเฉพาะ "กวีสันนิบาต" (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 18-20)

เมื่อพิจารณาลักษณะของการแสดงความคิดเห็นเชิงวิจารณ์วรรณกรรมไทยในระยะแรกเริ่มที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด อาจสรุปได้ว่าการวิจารณ์ที่เริ่มปรากฏบ้างในระยะนี้มักเป็นการแสดงความคิดเห็นและกำหนดหลักเกณฑ์ในการแต่งคำประพันธ์เป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งผู้ที่มีบทบาทในด้านนี้ก็จำกัดอยู่เฉพาะอยู่ในราชสำนัก หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการแลกเปลี่ยนสนทนากันในวงสังคมมากกว่าจะเป็นการวิจารณ์อย่างเป็นทางการ (ชลธิรา สัตยาวัฒนา 2522 : 4)

อย่างไรก็ตาม การวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยเริ่มวิวัฒนาการจากลักษณะที่กระทำอย่างไม่สู้จงใจแน่ชัดมาสู่การวิจารณ์อย่างเป็นเรื่องเป็นราวมากขึ้นเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้เพราะในสมัยดังกล่าวมีความเปลี่ยนแปลงหลายประการในวงวรรณกรรม ทำให้เกิดข้อเขียนเชิงวิจารณ์วรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ทั้งในราชสำนักและแวดวงภายนอก วิภา เสนานาญ ให้ความเห็นว่าบทวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยนี้ คือพระราชวิจารณ์เรื่องสนุกนึกในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (วิภา เสนานาญ 2518 : 208) หรือแม้แต่ในหนังสือพิมพ์ "ตุลวิภาคพจนกิจ" ของเทียนวรรณซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในรัชสมัยเดียวกันก็เริ่มมีการวิจารณ์วรรณคดีบ้างแล้ว โดยปรากฏในข้อเขียนวิจารณ์เรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ วิจารณ์โดยเทียนวรรณ (สุพจน์ แจ้งเร็ว : 12-15)

จึงนับได้ว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมาเป็นยุคเริ่มต้นของการวิจารณ์วรรณกรรมอย่างเป็นแบบแผนในประเทศไทย และในเวลาต่อมาก็มีความแพร่หลายมากขึ้น ความก้าวหน้าครั้งสำคัญของการวิจารณ์ในช่วงหลังจากนั้นคือเริ่มมีการนำศาสตร์ทางวรรณคดีวิจารณ์เข้ามาศึกษาในสถาบันระดับสูง ดังที่ สายทิพย์ นุกูลกิจ กล่าวว่า ประมาณปี พ.ศ. 2488 - 2489 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงริเริ่มนำหลักวิชาการการวิจารณ์วรรณคดีหรือที่เรียกกันแพร่หลายในปัจจุบันว่า "วรรณคดีวิจารณ์" เข้ามาสอนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรกและเปิดโอกาสให้มีการฝึกฝนวิจารณ์วรรณคดีขึ้น (สายทิพย์ นุกูลกิจ 2523 : 102-103) หลังจากนั้นวิชาวรรณคดีวิจารณ์ก็แพร่หลายไปในสถานศึกษาเกือบทุกระดับ นอกจากนี้แล้วทางด้านหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ก็เปิดคอลัมน์สำหรับผู้สนใจการวิจารณ์วรรณกรรมได้แสดงออกอยู่เนือง ๆ ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ทำให้การวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยค่อย ๆ ขยายตัวมากขึ้น

ถ้ายึดเอาสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นจุดเริ่มต้นของการวิจารณ์วรรณกรรมที่เป็นแบบแผนของไทยตามเหตุผลที่กล่าวมาแล้วนี้ บทบาทของการวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้เริ่มต้นมาเป็นเวลานานนับศตวรรษจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาวิเคราะห์อย่างยิ่ง เพื่อประโยชน์ของการศึกษาบทวิจารณ์

วรรณกรรมโดยตรงประการหนึ่ง และเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวรรณกรรมโดยทั่วไปในฐานะที่การวิจารณ์เป็นสิ่งที่ควบคู่กับการศึกษา การผลิตพัฒนาวรรณกรรม การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งที่จะรวบรวมและวิเคราะห์ลักษณะและวิวัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทย โดยกำหนดช่วงเวลาที่จะทำการศึกษาในครั้งนี้ไว้ประมาณหนึ่งศตวรรษ คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2419 ซึ่งตรงกับต้นสมัยรัชกาลที่ 5 อันเป็นระยะแรกเริ่มของการวิจารณ์จนถึงปี พ.ศ. 2519 ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวจะทำให้มองเห็นลักษณะความเป็นมาตลอดจนบทบาทของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยได้

<u>ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า</u>

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยในรอบหนึ่งศตวรรษ (พ.ศ. 2419 - พ.ศ. 2519)

2. เพื่อศึกษาลักษณะของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยในรอบหนึ่งศตวรรษ (พ.ศ. 2419 - พ.ศ. 2519) โดยมุ่งพิจารณาถึงแนวทางหรือหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรม

3. เพื่อศึกษาว่าสภาวะแวดล้อมสำคัญ ๆ บางประการมีความสัมพันธ์หรือส่งผลกระทบต่อลักษณะและวิวัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรมอย่างไรบ้าง สภาวะแวดล้อมดังกล่าว ได้แก่

3.1 การเมือง เศรษฐกิจและสังคม

3.2 การขยายตัวของวรรณกรรมและการศึกษา

<u>ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า</u>

ผลจากการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้จะให้ประโยชน์ที่สำคัญคือ ได้ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะและวิวัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศในรอบศตวรรษ (พ.ศ. 2419-2519) ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนทฤษฎีและความรู้ทางวรรณกรรมวิจารณ์ของไทยให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

<u>ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า</u>

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้จะดำเนินการในขอบเขตต่อไปนี้ คือ

1. ศึกษาลักษณะและวิวัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยในรอบหนึ่งศตวรรษ คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2419 – พ.ศ. 2519

2. ศึกษาบทวิจารณ์วรรณกรรมที่เป็นงานวิจารณ์เฉพาะวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดีต่อไปนี้ คือ

2.1 บทร้อยกรอง

2.2 นวนิยาย

2.3 เรื่องสั้น

2.4 บทละคร

3. การเก็บข้อมูลในด้านบทวิจารณ์วรรณกรรมจะจำกัดเฉพาะบทวิจารณ์ที่เผยแพร่เป็นครั้งแรกในเอกสารหรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2419 จนถึง พ.ศ. 2519 ในกรณีที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลที่ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกได้ จะใช้วิธีเก็บรวบรวมจากเอกสารที่พิมพ์ข้อมูลเหล่านี้ในครั้งต่อมา[2]

<u>นิยามศัพท์เฉพาะ</u>

คำศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีดังนี้

วรรณกรรม หมายถึง งานประพันธ์ที่มีรูปแบบทางศิลปะและคำว่า "วรรณคดี" ก็จะใช้ความหมายเดียวกัน

การวิจารณ์ หมายถึง การพิจารณาวรรณกรรมเพื่อวิเคราะห์และประเมินค่า

บทวิจารณ์ หมายถึง ข้อเขียนเชิงวิจารณ์วรรณกรรมที่เข้าลักษณะของการวิจารณ์วรรณกรรม (Literary Criticism) ไม่ใช่เป็นเพียงการแนะนำหนังสือ (Book Review) คือ

1. บทวิจารณ์ที่มีเนื้อหาครอบคลุมตามลักษณะต่อไปนี้
   1.1 การวิเคราะห์รายละเอียด (Analysis)
   1.2 การอธิบายให้ความกระจ่างในสิ่งที่วิเคราะห์ (Elucidation)
   1.3 การตีความสิ่งที่วิเคราะห์ (Interpretation)
   1.4 การประเมินค่า (Appraisal)
2. บทวิจารณ์ที่ไม่ครอบคลุมในลักษณะทั้งหมดในข้อ 1 แต่อยู่ในขอบข่ายตั้งแต่ข้อ 1.1 – 1.3[3]

<u>วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า</u>

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ จะประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. <u>ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล</u>

1.1 เก็บรวบรวมข้อมูล คือ บทวิจารณ์วรรณกรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2419 – 2519

1.2 รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทย ลักษณะของการวิจารณ์ ตลอดจนแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ในการวิจารณ์วรรณกรรมของผู้รู้เชี่ยวชาญทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเพื่อใช้เป็นความรู้ประกอบในการศึกษาค้นคว้า

1.3 รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์หรือจดหมายสอบถามผู้ทรงคุณวุฒิในด้านการวิจารณ์วรรณกรรมเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า

1.4 รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาวะทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ การขยายตัวของวรรณกรรม และแนวคิดของนักวิจารณ์คนสำคัญ ๆ โดยใช้เอกสารอ้างอิงจากสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น สังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น

2. <u>ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล</u>

2.1 ศึกษาข้อมูลอย่างละเอียด แล้วแบ่งกลุ่มข้อมูลออกเป็นช่วงเวลาโดยพิจารณาจากลักษณะของข้อมูลเป็นสำคัญ

2.2 ศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรมตามช่วงเวลาที่แบ่งไว้

2.3 ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของการวิจารณ์วรรณกรรมในรอบศตวรรษ ตั้งแต่ พ.ศ. 2419 – 2519 โดยพิจารณาแนวทางหรือหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์วรรณกรรม

2.4 วิเคราะห์สาเหตุหรืออิทธิพลบางประการที่มีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อการวิจารณ์วรรณกรรม โดยวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้ คือ

2.4.1 สภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและการศึกษา

2.4.2 สภาวะทางด้านการขยายตัวของวรรณกรรม

3. <u>ขั้นสรุปผลการศึกษาค้นคว้า</u>

3.1 สรุปผลของการศึกษาค้นคว้า

3.2 อภิปรายผลของการศึกษาค้นคว้าโดยใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และให้ข้อเสนอแนะ

<u>เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า</u>

เรื่องของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยนั้นมีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าไว้มากพอสมควร แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษารวบรวมเชิงประวัติมากกว่าที่จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรมในแต่ละยุคสมัย ความคิดเห็นที่มีต่อการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยในรอบศตวรรษนั้น ประมวลได้ดังนี้

เจือ สตะเวทิน ให้ข้อสังเกตว่าการวิจารณ์หนังสือมีมานานแล้วในเมืองไทย แต่ส่วนใหญ่เป็นการวิจารณ์ธารคดีและโดยมากไม่ใช้คำว่า"วิจารณ์" แต่ใช้คำว่าวินิจฉัยบ้าง อธิบายบ้าง การวิจารณ์ในลักษณะนี้มักปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 4 เช่น บทวิจารณ์เรื่องต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือประกาศทางราชการ[4] (เจือ สตะเวทิน 2518 : 36)

สิทธา พินิจภูวดล มีความเห็นว่าการวิจารณ์วรรณกรรมประเภทบันเทิงคดีเริ่มเกิดขึ้นจริง ๆ เป็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้รับอิทธิพลหลายประการจากวรรณกรรมตะวันตก ในสมัยนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่เด่นชัดของการวิจารณ์วรรณกรรมในแนวยุโรป "และคำว่า "วิจารณ์" ถือกำเนิดในสมัยนี้โดยปรากฏในพระราชวิจารณ์จดหมายเหตุความทรงจำ กรมหลวงนรินทรเทวี (พ.ศ. 2310 – 2321) ซึ่งทรงวิจารณ์ลักษณะการเขียน การใช้ถ้อยคำในจดหมายเหตุ วิจารณ์ด้วยหลักฐานและเหตุผลซึ่งเป็นการวิจารณ์อธิบายลักษณะ ส่วนพระราชวิจารณ์ที่แท้จริงนั้น ได้แก่พระราชวินิจฉัยเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ พระราชวินิจฉัยเรื่องสนุกนึกน์ของสมเด็จกรมหลวงพิชิตปรีชากร กล่าวได้ว่า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักวิจารณ์วรรณกรรมที่เป็นแบบฉบับพระองค์แรกในการวิจารณ์วรรณคดีของไทย (สิทธา พินิจภูวดล 2526 : 435–436)

ส่วนเสถียร จันทิมาธร มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ถ้าพิจารณาในแง่ของการวิจารณ์วรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรไม่ใช่การวิจารณ์แบบที่สุนทรภู่กระทำต่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การวิจารณ์วรรณกรรมน่าจะเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นได้จากพระราชวิจารณ์ที่ว่าด้วยนิทานชาดก และพระราชวิจารณ์เรื่องสนุกนึกนี้ (เสถียร จันทิมาธร 2525 : 88)

กุหลาบ มัลลิกะมาส กล่าวถึงการวิจารณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าเริ่มขยายการวิจารณ์ออกไปสู่หมู่ประชาชนด้วย เห็นได้จากมีบทวิจารณ์ของประชาชนในวารสารต่าง ๆ เช่น บทวิจารณ์จดหมายเหตุและสื่อมวลชนของ ต.ว.ส.วัณณาโภ ในหนังสือตุลวิภาค เล่มที่ 8 กรกฎาคม ร.ศ. 124 หน้า 1542 เรื่อง "ว่าด้วยสมัยหรือเวลา" ดังมีใจความบางตอนว่า (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 20–21)

> ในประเทศสยามเราแต่ชั้นหนังสือหรือจดหมายเหตุที่อ้างอวดว่าผู้กระทำเป็นกลาง ก็ยังทำกริยาเหมือนเขาพูดหยาบ ๆ ว่า เลียมือเลียเท้าอยู่ หนังสือฉบับใดที่ไม่เกรงใจไม่หัวประจบสอพลอ เช่น สยามฟรีเปรศ ก็ถูกฟ้องไม่ใคร่หยุดและไม่ชอบหูของผู้ฟังเพราะไปเปิดแต่การที่เขาจะปิดอยู่ร่ำไป แท้จริงสยามฟรีเปรศได้มีคุณค่าแก่ประเทศเราที่สุด ในข้อที่กล่าวไม่เกรงใจ ได้กระทำให้รัฐบาลของเรารู้สึกมีความระวังมาก เมื่อจะกระทำการสิ่งใดต้องตรวจตราพาหนะเสียให้ดีก่อน ได้กระทำให้ความคลาดเคลื่อนน้อยไปได้

สุพจน์ แจ้งเร็ว กล่าวถึงบทบาทการวิจารณ์วรรณกรรมของ ต.ว.ส.วัณณาโภ หรือเทียนวรรณอีกตอนหนึ่งว่า เทียนวรรณได้วิจารณ์เรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ในหนังสือตุลวิภาคไว้สองครั้งด้วยกัน ครั้งแรกเขียนบทวิจารณ์เป็นร้อยกรอง วิจารณ์เน้นหนักในเรื่องคติคำสอน

ที่ได้จากเรื่องพระอภัยมณี ส่วนครั้งหลังเทียนวรรณเขียนวิจารณ์เป็นร้อยแก้ว วิจารณ์รูปแบบการประพันธ์ของสุนทรภู่ (สุพจน์ แจ้งเร็ว 2523 : 12)

สงบ สุริยินทร์ ได้รวบรวมตัวอย่างบทวิจารณ์วรรณกรรมของเทียนวรรณไว้ในหนังสือ "เทียนวรรณ" ซึ่งมีตัวอย่างบทวิจารณ์เรื่องพระอภัยมณีที่เทียนวรรณ เขียนเป็นร้อยแก้ว ดังนี้ (สงบ สุริยินทร์ 2495 : 220)

> เรื่องพระอภัยมณีไม่มีเหาะ แผลงศรไปแล้วลูกศรไม่กลับเข้าแหล่ง ใช้ความคิด กลอุบายเหมือนพงศาวดาร ผู้มีสติปัญญาคิดเทียบใช้ได้ทั่ว มีพร้อมทั้งการโลกและการธรรม มีทั้งขนบธรรมเนียมและการติดต่อสื่อสาร ที่จะหาสำนวนใครเปรียบได้นั้นยากอยู่ ใช้คำสามัญตื้น ๆ แต่กินความลึกและความจริงแก่แบบแผนมาก ทั้งเจือปนไปแต่สาระประโยชน์และสุภาษิตบ่อย ๆ ด้วย

สิทธา พินิจภูวดล กล่าวถึงการวิจารณ์วรรณกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้อีกตอนหนึ่งว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ตั้ง "โบราณคดีสมาคม" ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 นั้นก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจารณ์วรรณคดีเช่นกัน คือได้มีการคัดเลือกหนังสือดีมีคุณค่าพิมพ์เผยแพร่ เช่น ลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส และนิราศพระยาตรัง เป็นต้น (สิทธา พินิจภูวดล 2526 : 436)

นวลจันทร์ รัตนากร และคณะ ได้กล่าวถึงบทบาทของ "โบราณคดีสมาคม" ว่าได้มีสืบต่อมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เปลี่ยนชื่อเป็น "วรรณคดีสโมสร" เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2457 โดยทรงมีพระราชประสงค์ที่จะดำเนินรอยพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการอุดหนุนทำนุบำรุงการแต่งหนังสือ (นวลจันทร์ รัตนากร และคณะ 2524 : 113)

วรรณคดีสโมสร ได้ทำหน้าที่พิจารณาคัดเลือกหนังสือที่แต่งดีโดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังที่ กุหลาบ มัลลิกะมาส กล่าวว่าเป็นหนักเกณฑ์ของการวิจารณ์วรรณคดีในสมัยนี้ มีลักษณะสำคัญพอสรุปได้คือ (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 24)

1. ตัดสินเชิงเปรียบเทียบและยกย่องว่าเรื่องใดเป็นเอกในประเภทเดียวกัน เช่น ลิลิตพระลอเป็นเอกในการแต่งแบบลิลิต เสภาขุนช้างขุนแผนเป็นเอกในด้านเสภา อิเหนาเป็นเอกในด้านกระบวนกลอนรำ เป็นต้น

2. เกณฑ์ตัดสินใช้สำนวนโวหารการแต่ง และลักษณะของเนื้อเรื่องประกอบกัน

พร้อมกันนี้ กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้ยกตัวอย่างให้เห็นคำตัดสินวรรณคดีของวรรณคดีสโมสร ประกอบด้วย ดังตอนหนึ่งเป็นการตัดสินวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 24)

> เรื่องพระลอซึ่งแต่งเป็นนิทาน ผู้แต่งมีช่องทางที่จะกล่าวให้จับใจกว้างขวางยิ่งกว่ากัน เพราะฉะนั้นจึงนับถือกันว่าลิลิตพระลอเป็นเรื่องที่วิเศษกว่าเรื่องอื่น ยกย่องว่าเป็นตำรามาแต่โบราณกาล แม้แต่หนังสือจินดามณีที่พระโหราธิบดีแต่งเป็นตำราเรียนภาษาไทย เมื่อสมัยพระนารายณ์ก็ได้คัดโคลงในเรื่องพระลอมาใช้เป็นแบบในหนังสือ ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตฯ ทรงนิพนธ์ลิลิตตะเลงพ่ายขึ้น คนทั้งหลายนับถือกันว่าแต่งดีอย่างยิ่งเรื่องหนึ่ง ถึงกระนั้นก็ไม่ทำให้ลดความสำคัญของเรื่องพระลอกว่าแต่ก่อน อาศัยเหตุทั้งปวงที่กล่าวมานี้ ถ้าจะตัดสินเอาเรื่องใดเป็นเอกในสามลิลิตนี้ไซร้ ข้าพเจ้าเห็นสมควรจะเป็นเรื่องพระลอ

สิทธา พินิจภูวดล ยังได้กล่าวถึงการวิจารณ์วรรณกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้อีกตอนหนึ่ง ให้ความเห็นว่าในสมัยนี้มีนักวิจารณ์หลายท่าน เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งทั้งสามพระองค์ใช้แนวในการวิจารณ์โดยเน้นในด้านประวัติความเป็นมาของเรื่อง ส่วนนักวิจารณ์อีกท่านคือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มักวิจารณ์วรรณกรรมประเภทจักร์ ๆ วงศ์ ๆ (สิทธา พินิจภูวดล 2526 : 437-438)

การวิจารณ์วรรณกรรมในสมัยต่อมา คือสมัยรัชกาลที่ 7 ได้ดำเนินต่อมาเรื่อย ๆ สายทิพย์ นุกูลกิจ ให้ข้อสังเกตว่าการวิจารณ์วรรณกรรมในสมัยรัชกาลที่ 7 แพร่หลายมากขึ้น เนื่องจากเป็นระยะที่วรรณกรรมมีความขยายตัวมากยุคหนึ่ง มีการเขียนเรื่องสั้น นวนิยาย และเรื่องแปลอย่างคึกคัก ในด้านการวิจารณ์ก็ปรากฏว่ามีการวิจารณ์วรรณกรรมประเภทนวนิยายเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก (สายทิพย์ นุกูลกิจ 2523 : 95-96)

วิชา ทรวงแสง แสดงความเห็นว่าในสมัยรัชกาลที่ 7 นักวิจารณ์มีโอกาสวิจารณ์วรรณกรรมได้เต็มที่ เพราะมีพระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมพุทธศักราช 2474 อันเป็นการเปิดโอกาสให้นักวิจารณ์สามารถวิจารณ์วรรณกรรมได้อย่างเสรีโดยไม่ต้องเกรงว่าจะมีความผิด ทั้งนี้เพราะได้ระบุเรื่องการวิจารณ์วรรณกรรมไว้ในมาตรา 20 ของพระราชบัญญัตินี้ว่า (วิชา ทรวงแสง 2521 : 7)

> มาตรา 20 ผู้ใดมิได้รับความยินยอมจากเจ้าของลิขสิทธิ์กระทำซึ่งพระราชบัญญัตินี้ให้สิทธิแก่เจ้าของลิขสิทธิ์แต่ผู้เดียวท่านว่าผู้นั้นละเมิดลิขสิทธิ์ แต่การกระทำต่อไปนี้ไม่ถือว่าเป็นการละเมิด
>
> (1) การใช้โดยธรรม ซึ่งมีลิขสิทธิ์เพื่อประโยชน์แห่งการร่ำเรียนส่วนตัว การค้นหาความรู้ การศึกษา การวิจารณ์หรือการย่อหนังสือพิมพ์

เสถียร จันทิมาธร มีความเห็นว่าบทวิจารณ์นวนิยายเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยนี้ คือ บทวิจารณ์นวนิยายเรื่อง "ละครแห่งชีวิต" ของหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รพีพัฒน์ วิจารณ์โดยพระบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ และบทวิจารณ์ชิ้นนี้เสถียรถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการวิจารณ์วรรณกรรมปัจจุบัน แต่ภายหลังการวิจารณ์ต้องหยุดชะงักไปเพราะเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้เขียนกับผู้วิจารณ์ ซึ่งเป็นผลให้บรรยากาศของการวิจารณ์ต้องซบเซาลงไปอีกครั้ง (เสถียร จันทิมาธร 2525 : 281)

อย่างไรก็ตามปรากฏว่าการวิจารณ์ได้กลับมามีบทบาทอีกครั้งในเวลาถัดมา สายทิพย์ นุกูลกิจ มีความเห็นว่า การวิจารณ์ในช่วงนี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง เพราะในสมัยรัชกาลที่ 8 ประมาณ ปี พ.ศ. 2488 – 2489 พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้นำวิชาวรรณคดีวิจารณ์มาเสนอในระดับอุดมศึกษา คือที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก (สายทิพย์ นุกูลกิจ 2523 : 103) ส่วนเสถียร จันทิมาธร ได้กล่าวถึงความเคลื่อนไหวและบรรยากาศของการวิจารณ์วรรณกรรมในช่วงนี้ว่ามีทั้งการวิจารณ์และการนำความรู้ทางวรรณคดีวิจารณ์เข้ามาเผยแพร่ ซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้ (เสถียร จันทิมาธร 2525 : 208–209)

1. ด้านการวิจารณ์วรรณกรรมสมัยใหม่และการวิจารณ์วรรณคดี ได้มีนักศึกษาทางด้านวรรณคดีนำทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์จากต่างประเทศเข้ามาเผยแพร่ เช่น แสน ธรรมยศเขียน "ศิลปะและวรรณคดี" อธิบายทฤษฎีทางวรรณคดีวิจารณ์และการประเมินค่าของวรรณคดี และวิทย์ ศิวะศริยานนท์ เขียน "วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์" ส่วนพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงนำทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ทางตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ "ประชาชาติ" สำหรับด้านการเผยแพร่บทวิจารณ์ก็มีหนังสือพิมพ์บางฉบับให้การสนับสนุน เช่น ประชาชาติ วรรณคดีสาร นิกรวันอาทิตย์

2. ด้านการวิจารณ์วรรณกรรมสมัยใหม่และการวิจารณ์วรรณคดี ในระยะนี้มีนักวิจารณ์เกิดขึ้นหลายท่าน เช่น พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ อินทรายุทธ ซึ่งอินทรายุทธนั้นเป็นนักวิจารณ์ที่นำวรรณคดีเก่า ๆ มาวิจารณ์ในแนวที่ต่างไปจากคนอื่น ส่วนนักวิจารณ์ในแวดวงมหาวิทยาลัยก็มี นิลวรรณ ปิ่นทอง และ จรัล สุขพานิช

จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 8 เป็นต้นมา การวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยเริ่มขยายแนวทางและมีระเบียบวิธีมากขึ้น มีการนำทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมจากประเทศทางตะวันตกเข้ามาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจารณ์วรรณกรรมภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้นเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด

เสถียร จันทิมาธร ได้ศึกษาถึงสภาพวรรณกรรมในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ว่าเป็นช่วงที่เกิดวรรณกรรมแนวใหม่หรือที่เรียกกันว่า "วรรณกรรมเพื่อชีวิต"[5] โดยการนำของนักเขียนและนักวิจารณ์กลุ่มหนึ่งซึ่งยึดมั่นในแนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต และได้นำทฤษฎีดังกล่าวมาเผยแพร่และวิจารณ์วรรณกรรมเป็นครั้งแรก ในหนังสือ "สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย" เสถียร จันทิมาธร กล่าวถึงความเคลื่อนไหวของนักวิจารณ์กลุ่มนี้ไว้ว่า นักวิจารณ์ในกลุ่มนี้มี อัศนี พลจันทร์ บรรจง บรรเจิดศิลป์ เสนีย์ เสาวพงศ์ แนวคิดในการวิจารณ์ตามทฤษฎีวรรณกรรมเพื่อชีวิตนั้นรับมาจาก "ปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษและวัตถุนิยมประวัติศาสตร์"[6] จากกลุ่มประเทศสังคมนิยม ซึ่งมีหลักการสำคัญว่า ศิลปะวรรณคดีต้องรับใช้ชีวิตชนส่วนใหญ่ของสังคม (เสถียร จันทิมาธร 2525 : 282-284)

แนวความคิดศิลปะเพื่อชีวิตปรากฏขึ้นในช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2490 หลังจากนั้นได้รับการสืบต่อโดยนักวิจารณ์ในยุคต่อมา ผู้ที่นำแนวการวิจารณ์แบบนี้มาใช้อีกครั้งคือ จิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งมีบทบาทในการวิจารณ์วรรณกรรมไทยในช่วงปี พ.ศ. 2500 – 2507 โดยเฉพาะหนังสือ "ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน" ที่จิตร ภูมิศักดิ์เขียนขึ้นโดยใช้นามปากกาว่า "ทีปกร" เป็นการวางแนวทางการวิจารณ์เชิงสังคมที่มีอิทธิพลต่อนักวิจารณ์ในเวลาต่อมาเป็นอย่างมาก

เสถียร จันทิมาธร ให้ความเห็นต่อบทบาทการวิจารณ์วรรณกรรมของจิตร ภูมิศักดิ์ว่า เป็นการรับช่วงแนวคิด "ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน" จากบรรจง บรรเจิดศิลป์ อัศนี พลจันทร์ และเสนีย์ เสาวพงศ์ โดยการนำทฤษฎีวรรณกรรมแนวก้าวหน้าไปตรวจสอบวรรณคดีโบราณอย่างมีเหตุผลและเป็นวิชาการ (เสถียร จันทิมาธร 2523 : 322)

สำหรับการวิจารณ์วรรณกรรมตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา กุหลาบ มัลลิกะมาส มีความเห็นว่าเริ่มเข้าสู่การวิจารณ์วรรณกรรมในยุคปัจจุบัน ลักษณะของการวิจารณ์มีการนำทฤษฎีและเกณฑ์ในการวิจารณ์ตามแบบตะวันตกเข้ามาใช้มากขึ้น (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 25) สายทิพย์ นุกูลกิจ ก็มีความเห็นสอดคล้องกันว่ามีลักษณะดังกล่าว ทั้งนี้สังเกตได้จากความเคลื่อนไหวในการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์ในระดับอุดมศึกษา ซึ่งมีนักศึกษาปริญญาโทบางกลุ่มนำทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมแบบตะวันตกเข้ามาใช้วิจารณ์วรรณคดีไทย เช่น

วิทยานิพนธ์เรื่อง "การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกเข้ามาใช้กับวรรณคดีไทย" ของ ชลธิรา สัตยาวัฒนา วิทยานิพนธ์เรื่อง "ความงามในทวาทศมาส" โดย ดวงมน ปริปุณณะ และปริญญานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาบุคลิกภาพของสุนทรภู่ตามหลักจิตวิทยา" ของ วนิดา ลิขิตกันทิมา เป็นต้น (สายทิพย์ นุกูลกิจ 2523 : 103)

สิทธา พินิจภูวดล กล่าวถึงการวิจารณ์วรรณกรรมในช่วงหลัง พ.ศ. 2516 ซึ่งถือว่าเป็นระยะที่มีความเคลื่อนไหวทางการวิจารณ์มากช่วงหนึ่ง สรุปได้ว่ามีแนวการวิจารณ์ที่เห็นได้เด่นชัดสองลักษณะด้วยกัน คือ ลักษณะแรกเป็นการวิจารณ์ตามแนวศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน กล่าวคือยกย่องนักเขียนที่สร้างผลงานตามแนวทางศิลปะเพื่อชีวิตศิลปะเพื่อประชาชน และโจมตีงานเขียนที่อยู่นอกเหนือแนวคิดนี้ อีกลักษณะหนึ่งเป็นการวิจารณ์ที่ยึดมั่นในแนวทางศิลปะเพื่อศิลปะ ถือว่าวรรณกรรมเป็นงานศิลปะบริสุทธิ์ไม่เกี่ยวข้องกับสังคมและการเมือง ซึ่งเป็นผลให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดอย่างรุนแรง ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นในช่วงที่มีความเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นไปอย่างเข้มข้น ระหว่าง พ.ศ. 2516 – 2519 หลังจากนั้นความขัดแย้งในการวิจารณ์ก็เริ่มลดลง เพราะสถานการณ์ทางการเมืองเริ่มเปลี่ยนไป และหลังจากปี พ.ศ. 2519 ไปแล้ว นักวิจารณ์ในกลุ่มที่มีแนวคิดผูกพันกับการเมืองก็ค่อย ๆ ลดบทบาทในการวิจารณ์ลงตามลำดับ (สิทธา พินิจภูวดล 2526 : 443)

กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้สรุปลักษณะการวิจารณ์วรรณกรรมในปัจจุบันไว้ในหนังสือ "วรรณคดีวิจารณ์" ซึ่งพอสรุปลักษณะสำคัญได้ ดังนี้ (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 25–26)

1. วิจารณ์วรรณคดีประเภทต่าง ๆ เป็นส่วนรวม เช่น วิจารณ์วรรณคดีประเภทนวนิยาย โดยไม่แยกเจาะจงว่าเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือการวิจารณ์เพื่อดูแนวโน้มของวรรณกรรม

2. วิจารณ์แยกเป็นเรื่อง ๆ เช่น วิจารณ์นวนิยายเรื่อง "เขาชื่อกานต์" โดย มัทนี รัตนิน

3. วิจารณ์นักเขียนหรือหาข้อสรุปต่าง ๆ ของวรรณกรรม

4. วิเคราะห์เฉพาะตอนในวรรณคดีต่าง ๆ เช่น "วิเคราะห์บทรักในวรรณกรรมไทยปัจจุบัน"

5. ให้ข้อสังเกตและวิจารณ์การวิจารณ์ทั่ว ๆ ไป ตลอดจนวางหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์ เช่น "ศิลปะการวิจารณ์" ของทวีป วรดิลก

จากเอกสารต่าง ๆ ที่ประมวลมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า การวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศมีความเคลื่อนไหวมาตลอดนับตั้งแต่มีการวิจารณ์วรรณกรรมอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังจากนั้น การวิจารณ์วรรณกรรมก็ดูเหมือนจะมีพัฒนาการในด้านแนวการวิจารณ์ออกไปหลาย ๆ แนวทาง ทั้งยังเพิ่มปริมาณขยายแวดวงออกไปสู่สาธารณชนมากขึ้นเป็นลำดับมา อย่างไรก็ตามเอกสารที่ประมวลความคิดเห็นต่อการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยที่กล่าวมานี้ ยังอยู่ในลักษณะของการศึกษาและให้ข้อสังเกตโดยสังเขปเท่านั้น ยังไม่มีผู้ใดศึกษาเกี่ยวกับการวิจารณ์วรรณกรรมให้ละเอียดลึกซึ้งกว่านี้ ทั้งที่ความเป็นมาและพัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

การศึกษาลักษณะของการวิจารณ์และพัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรมในประเทศไทยต่อไปนี้จึงเป็นการศึกษาค้นคว้าหารายละเอียดเกี่ยวกับการวิจารณ์วรรณกรรมให้ครอบคลุมและลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งนี้ก็โดยอาศัยเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาข้างต้นเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

บันทึกท้ายบท

1. คำสัมภาษณ์ของ มานพ ถนอมศรี นักเขียนนวนิยายและเรื่องสั้นร่วมสมัยของไทย ให้สัมภาษณ์นิตยสารบีอาร์ เมื่อ พ.ศ. 2525

2 สำหรับงานวิจารณ์ที่ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ใหม่ เป็นต้นว่า งานวิจารณ์ในชุด "ศิลปเพื่อชีวิตศิลปเพื่อประชาชน" ของ จิตร ภูมิศักดิ์ พิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2500 โดยสำนักพิมพ์เทเวศม์แล้วจึงได้รับการตีพิมพ์ใหม่โดยสำนักพิมพ์หนังสือใน พ.ศ. 2515 หลังจากนั้นก็มีการพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้ง และการศึกษาในครั้งนี้จะใช้ฉบับพิมพ์ในปี พ.ศ. 2515

3 วิทย์ ศิวะศริยานนท์ มีความเห็นว่าการวิจารณ์วรรณกรรมตามทรรศนะของนักวิจารณ์แนวใหม่อาจจะไม่มีขั้นตอนของการประเมินค่าก็ได้ ไม่เหมือนกับการวิจารณ์ตามแนวเก่าที่ต้องประเมินค่าด้วยเสมอ (วิทย์ ศิวะศริยานนท์ 2518 : 224)

4 ตัวอย่างเช่น ประกาศฉบับที่ 215 พ.ศ. 2405 ซึ่งประกาศห้ามให้คำ "อ้วน" "ผอม" ทักทายเจ้านาย และประกาศฉบับที่ 311 พ.ศ. 2411 กำหนดการใช้คำ กับ แก แด่ ต่อ ตามฐานะของบุคคล ซึ่งน่าจะไม่เข้าข่ายของวรรณคดีวิจารณ์ตามความหมายที่นิยามไว้สำหรับการศึกษาในครั้งนี้

5 วรรณกรรมเพื่อชีวิต ถ้ายึดตามทรรศนะที่จิตร ภูมิศักดิ์ เสนอไว้ และมีอิทธิพลต่อแนวคิดของนักเขียน นักวิจารณ์ในระยะหลัง ๆ หมายถึงวรรณกรรมที่สร้างขึ้นตามแนวคิด "ศิลปะเพื่อชีวิต – ศิลปะเพื่อประชาชนที่เชื่อว่า ศิลปะกับชีวิตมีส่วนสัมพันธ์กัน ศิลปะดำรงอยู่ได้โดยมีชีวิตของมนุษย์เป็นพื้นฐานซึ่งจะต้องเป็นผลสะท้อนของชีวิตและสังคมอันได้แก่ ปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ศิลปะจะมีคุณค่าและความหมายต้องเป็นศิลปะที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและมีความหมายต่อชีวิต เมื่อแยกมาเป็นวรรณกรรมเพื่อชีวิตก็หมายถึงวรรณกรรมที่มีสาระสำคัญคือ ต้องสะท้อนชีวิตคนส่วนใหญ่อันได้แก่ชนชั้นกรรมาชีพ พร้อมกันนั้นต้องเปิดเผยให้เห็นลักษณะหรือต้นตอแห่งความเลวร้ายในชีวิตและสังคมและยังจะต้องยั่วยุและชี้แนะให้ประชาชนต่อสู้และเคลื่อนไหวไปสู่จุดหมายหรือทางออกของชีวิตที่ดีกว่า ที่กล่าวนี้

เป็นลักษณะของเนื้อหาวรรณกรรมเพื่อชีวิต ในด้านรูปแบบนั้น จะต้องเป็นวรรณกรรมที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ คือ ความชัด ความง่าย และความงาม (จิตร ภูมิศักดิ์ ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน หน้า 115–274)

หากพิจารณาตามหลักวรรณกรรมสากลแล้ว "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" ก็คือวรรณกรรมแนวสัจสังคมนิยม (Socialist Realism) อันเป็นวรรณกรรมของกลุ่มประเทศสังคมนิยมที่มีหลักการสำคัญว่างานศิลปะวรรณกรรมจะต้องมีเนื้อหาเกี่ยวกับการต่อสู้ของชนชั้นกรรมมาชีพและชี้ให้เห็นชัยชนะของสังคมนิยม เชิดชูอุดมการและความยิ่งใหญ่ของพรรคคอมมิวนิสต์ วรรณกรรมแนวศิลปะเพื่อชีวิต – ศิลปะเพื่อประชาชนของไทย ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมแนวดังกล่าว ทั้งทางทฤษฎีมาร์กซิสต์ – เลนินนิสต์และความคิดเหมาเจ๋อตง (เสนีย์ เสาวพงษ์ "อัตถนิยมกับจินตนิยม" ใน ทีทรรศน์นักประพันธ์ หน้า 173–237, รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน "แนวทางวรรณกรรมสังคมนิยม" ใน จะเป็นนักประพันธ์พึงสำนึกในอำนาจวรรณกรรม หน้า 65–81, นศินี วิทูธีรศานต์ วิเคราะห์วรรณกรรมแนวประชาชน หน้า 1–19 และ Gleb Struve. Russian Literatuve Under Lenin and Stalin. 1917 - 1953 p. 256 - 250)

6 ปรัชญาวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) เป็นปรัชญาของลัทธิมาร์กซ ที่มีสาระสำคัญว่า โดยเนื้อแท้แล้วโลกคือวัตถุ หรือธาตุแท้ของโลกคือวัตถุ ปรากฏการณ์ทั้งมวลของโลกทำให้เกิดสารรูปที่แตกต่างกันของวัตถุที่เคลื่อนไหว ปรากฏการณ์เหล่านี้เกี่ยวโยงพึ่งพากันและขึ้นต่อกันอันเป็นกฎของพัฒนการของสสารที่เคลื่อนไหว วิวัฒนาการของโลกย่อมดำเนินไปตามกฎการเคลื่อนไหวของสสารซึ่งเป็นไปตามกฎของมันเอง ไม่ได้ดำเนินไปเพราะอยู่ใต้อำนาจของวิญญาณอันสมบูรณ์หรือวิญญาณสากลอะไรทั้งสิ้น หลักการดังกล่าวเมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมสามารถอธิบายได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงของสังคมดำเนินไปตามความสัมพันธ์และเชื่อมโยงของปรากฏการณ์ทางสังคม ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างบังเอิญ สังคมจึงเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

หลักการนี้เชื่อว่าสังคมมนุษย์ประกอบด้วยโครงสร้างสองส่วน คือ โครงสร้างเบื้องบน (Super Structure) และโครงสร้างพื้นฐาน (Base Structure) โครงสร้างเบื้องบนประกอบด้วย ศาสนา ศีลธรรม การปกครอง วิถีการเมือง และศิลปะวัฒนธรรม โครงสร้างพื้นฐานประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจของสังคมระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์สามส่วน คือ เจ้าของปัจจัยในการผลิต ปัจจัยการผลิต และผู้ผลิต ปัจจัยการผลิตเป็นส่วนสำคัญที่สุดเพราะจะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของการผลิตและชนชั้นของสังคม การเปลี่ยนแปลงปัจจัยในการผลิตทำให้เกิดความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้น การต่อสู้ทางชนชั้นทำให้โครงสร้างของสังคมเปลี่ยนไป ศิลปะวรรณคดีในฐานะโครงสร้างเบื้องบนจึงเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคม อุดมการของชนชั้นมีส่วนในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรม ฉะนั้นในการต่อสู้ทางชนชั้นจึงมีวรรณคดีสองฝ่าย คือวรรณคดีของชนชั้นฝ่ายต้องการเปลี่ยนแปลงและฝ่ายที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงสังคม ในการวิจารณ์วรรณคดี นักวิจารณ์จึงต้องพิจารณาเงื่อนไขต่าง ๆ ของสังคมควบคู่ไปกับการศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมและวรรณคดี (โจเซฟ สตาลิน <u>วัตถุนิยมวิภาษและวัตถุนิยมประวัติศาสตร์</u> แปลโดย ประกาย จงเจริญ 82 หน้า, สุภา ศิริมานนท์ "แนวความคิดของจิตร ภูมิศักดิ์เกี่ยวกับ <u>สังคมไทย</u>" ใน จิตร <u>ภูมิศักดิ์นักรบของคนรุ่นใหม่</u> หน้า 23-29, และ อัศนี พลจันทร์ ชำเลืองดูวรรณคดีไทย" ใน <u>ข้อคิดจากวรรณคดี</u> หน้า 105-119)